

16. Степанов Ю. С. Эмиль Бенвенист и лингвистика на пути преобразования. Вступительная статья / Ю. С. Степанов // Бенвенист Э. Общая лингвистика / Ю. С. Степанов. – М. : УРСС, 2002. – С. 5–16.
17. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 285 с.
18. Тхорик В.И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация: учебное пособие / В. И. Тхорик, Н. Ю. Фанян. – 2 изд. – М.: ГИС, 2006. – 260 с.
19. Энциклопедический словарь. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/45223/%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%89%D0%B8%D0%BA%D0%B8>
20. Яковлева. Старосѣтскіе помѣщики (только не Гоголевскіе) / Яковлева // Кіевлянинъ. Литературная и политическая газета югозападнаго края. – Вторникъ 21-го января 1875 года. – №9.
21. Яковлева. Старосѣтскіе помѣщики (только не Гоголевскіе) / Яковлева // Кіевлянинъ. Литературная и политическая газета югозападнаго края. – Четвергъ 23-го января 1875 года. – №10.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.

УДК 811.161.2:81'373.2

Михайло Торчинський
(Хмельницький національний університет)

ОНИМНА СИСТЕМА І КРИТЕРІЇ ЇЇ АНАЛІЗУ

У статті з'ясовується сутність онімної системи як сукупності власних назв, об'єднаних на основі передусім таких критеріїв, як: денотатно-характеристичний, що передбачає розмежування денотатно-номінативних і денотатно-квалітативних особливостей; етимолого-словотвірний, тобто встановлення мотиву номінації, визначення локально-темпоральних атрибутів пропріальної лексики, з'ясування етимології, характеристика особливостей творення, зокрема способу деривації, та функціональний (опис особливостей використання онімів у різностильових текстах, аналіз їхніх кодифікаційних ознак). Врахування усіх компонентів запропонованої схеми аналізу забезпечить дійсно комплексний і послідовний опис власних назв.

Ключові слова: власна назва, онімна система, денотатно-характеристична типологія, етимолого-словотвірна структура, функціональна характеристика.

Михаил Торчинский. ОНИМНАЯ СИСТЕМА И КРИТЕРИИ ЕЕ АНАЛИЗА

В статье выясняется сущность онимной системы как совокупности имен собственных, объединенных на основе прежде всего таких критериев, как денотатно-характеристический, этимолого-словообразовательный и функциональный. Учет всех компонентов предложенной схемы анализа обеспечит действительно комплексное и последовательное описание имен собственных.

Ключевые слова: имя собственное, онимная система, денотатно-характеристическая типология, этимолого-словообразовательная структура, функциональная характеристика.

Mykhailo Torchinskiy. ONIMNA SYSTEM AND CRITERIA OF ITS ANALYSIS

Essence of the system onyms as aggregates of the names own, incorporated on the basis of foremost such criteria turns out in the article, as denotat-characteristic, that, in same queue, foresees differentiating denotat-nominative and denotat-qualitative features; etymology-word-formation, that establishment of reason of nomination, determination, locally temporal attributes of propriat vocabulary, finding out of etymology, description of features of creation, in particular to the method of

derivate, and functional, that description The account of all of the tools of the offered chart of analysis will provide complex and successive description of the names own indeed.

Key words: name own, system onyms, denotat-characteristic typology, etymology-word-formation structure, functional description.

Онімний простір – це сукупність усіх власних назв, які функціонують у певній мові. Незважаючи на те, що сутність терміна пояснюється досить просто, серед ономастів немає єдиної думки щодо його дефініції. Так, лише О. В. Суперанська свого часу пропонувала низку визначень, у яких онімний простір (раніше – ономастичний) кваліфікувався як «сукупність власних назв у їхньому додатку до денотатів» [4, с. 275–276]; «сукупність власних назв, які вживаються у мові певного народу для іменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів» [5, с. 9] тощо.

Синонімім є й термін «онімна система». Н. В. Подольська у «Словнику російської ономастичної термінології» онімний простір визначає як «комплекс власних назв усіх класів, які вживаються у мові певного народу в певний період для іменування реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів» [3, с. 95], а онімну систему – як «певним чином внутрішньо організовану сукупність онімичних моделей, морфем і формантів» [3, с. 93].

О. Ю. Карпенко на основі принципів когнітивної лінгвістики розглядає онімні системи як групи пропріальних одиниць, що мотивуються, визначаються і взаємно структуруються особливими уніфікованими конструкціями знання [2, с. 123–124].

Власне онімний простір, або онімна система, поділяється насамперед на онімні поля - його частини, «що містять оніми певного класу» [3, с. 94–95]. Безумовно, «назви, які входять у кожне поле, становлять собою систему (чи комплекс систем), кожний член якої пов'язаний з іншими низкою показників: територією, часом, темою, різновидом об'єкта і т. ін.» [5, с. 12]. Екстралінгвальність процесу, на думку О. В. Суперанської, проявляється в тому, що ступінь розчленування онімних полів і їхня ієрархія для тих, хто користується онімами, залежить від ступеня їх ознайомлення з об'єктами, що мають ці найменування [4, с. 280–281]. Варто зазначити, що виокремлюються й інші різновиди полів, наприклад, соціальне, стилістичне, національне тощо [див.: 4, с. 281–283]. Оскільки онімний простір становить собою відкриту систему, кількість онімних полів та інших його різновидів постійно збільшується (особливо це стосується найменувань об'єктів, пов'язаних із ідеологічною та матеріальною сферами діяльності людей).

Отже, можна констатувати відсутність єдиного термінопоняття і для усієї сукупності власних назв, які існують у певній мові, і для окремих різновидів пропріальних одиниць. Водночас засвідчено намагання провести структурування системи онімів на основі досить різнопланових критеріїв. Як зазначає А. О. Білецький, «першочерговим завданням ономастики є саме вивчення типів ономастичних систем, оскільки кожен тип відбиває сполучення відомих лінгвістичних і культурно-історичних стихій» [1, с. 10]. Тобто загальна характеристика ономастикону, і частковий опис окремих онімних секторів, полів та більш дрібних структурних одиниць онімного простору сприяють усталенню онімії як цілісної, взаємопов'язаної, багатогранної системи, що має свої спільні й відмінні особливості.

«Зрозуміло, що сьогодні, коли мова йде про систему як науковий термін, ніхто не буде ототожнювати систему просто з набором або сукупністю, тому що безперечними семантичними компонентами поняття системи є зв'язки (точніше – взаємозв'язки), або відношення (точніше – взаємовідношення)» [1, с. 191]. Отже, аналіз онімного простору як надзвичайно великої кількості пов'язаних один із одним складників, що становлять певне цілісне утворення, невіддільний від структури онімної системи, тобто з'ясування внутрішньої будови і зв'язків пропріативів [5, с. 628, 650].

Критерії, на основі яких структурується онімний простір, – це сукупність досить різнопланових ознак пропріальних одиниць, серед яких виокремлюються як загальномовні особливості, так і диференційні, специфічні саме для власних назв. Тому систематизація в ономастиці «здійснюється за різними принципами: за типами іменованих об'єктів, за мовною

належністю назв, за характером лексичних основ, за формальними показниками, на основі типологічної, хронологічної, генетичної спільності назв і т. д.» [5, с. 203]. Додатково можливе групування онімів за багатьма іншими особливостями, причому розробка схеми типологічної класифікації та систематизації ономастикону залежить передусім від завдань, які поставлені перед дослідниками.

Однак основними критеріями структурування онімного простору, які загалом забезпечують комплексну характеристику будь-якої пропріальної одиниці, на нашу думку, необхідно вважати:

1) характер іменованих об'єктів (ономастика у своєму первинному розподілі онімів повторює членування світового простору – земного, навколороземного, космічного, реального і гіпотетичного, тому припускається, що всі зафіксовані у певній мові назви існують не хаотично, а розмежовані на території разом із тими об'єктами, які вони називають [5, с. 202–203]);

2) особливості творення власних назв (не лише власне спосіб творення пропріативів, а й семантика твірних основ, мотиваційні відношення між денотатом й онімом, продуктивність словотвірного типу, етимологія, походження, час і шлях виникнення та структура онімних одиниць, тобто ті ознаки, які цілком можуть вказати, де, коли і як утворена та чи інша власна назва);

3) функціонування пропріативів (ураховуються стилістичні особливості власних назв, сфера і форма їх уживання, а також кодифікаційні ознаки, зокрема правопис і відмінювання; таким чином можна охарактеризувати насамперед побутування онімів у мовленні, визначити додаткові змістові нашарування у семантиці власної назви).

Дотримання вказаних умов забезпечить створення стрункої, логічної, послідовної типології онімів, чому сприятиме і виражена, мотивована, узгоджена із сучасними вимогами термінологія, яка ґрунтується на систематизації денотатів. Усе це свідчатиме про високий рівень розвитку ономастики, тому що «опис й аналіз власних назв неможливі без певної класифікації, яка або невидимо присутня в ономастичній роботі як своєрідна платформа автора, або спеціально ним вводиться для більш чіткого розмежування явищ» [4, с. 148].

Безперечно, структурування ономастикону нерозривно пов'язане із класифікаційними проектами, оскільки ще з античних часів відомо, що наука починається зі встановлення відмінностей і тотожностей. Різні класифікації допомагають виявленню категорій, які вивчаються, і сприяють їх відмежуванню від пов'язаних із ними явищ, що належать до інших категорій. Класифікація у будь-якій науці – важливий етап роботи, у процесі якого відбираються необхідні для вивчення категорії, відбувається членування полів науки, уточнюється її об'єкт тощо [5, с. 202].

Характеризуючи історію створення ономастичних типологій, варто зазначити, по-перше, активізацію у вітчизняній та зарубіжній ономастиці протягом останнього півстоліття проблеми структурування онімного простору, по-друге, відсутність спільних підходів до систематизації пропріальних одиниць.

Підтвердженням першого положення може бути короткий перелік тих досліджень, на основі яких реалізовували спробу структурування вітчизняного ономастикону.

Зокрема, типологія власних назв за характером іменованих об'єктів ґрунтується на поглядах В. Д. Беленької, В. Д. Бондалетова, В. А. Жучкевича, Ю. О. Карпенка, Е. М. Мурзаєва, В. А. Никонова, В. В. Німчука, Н. В. Подольської, А. І. Попова, О. В. Суперанської, В. І. Супруна, Л. М. Щетиніна та інших дослідників.

Особливості творення українських пропріативів відбиті у наукових працях О. О. Белея, А. О. Білецького, Д. Г. Бучка, В. А. Бушакова, К. Й. Галаса, В. О. Горпинича, І. М. Железняк, О. П. Карпенко, А. П. Коваль, М. Кордуби, А. П. Корепанової, Ю. М. Кругляк, О. А. Купчинського, В. В. Лободи, В. В. Лучика, Л. Т. Масенко, С. М. Медвідь-Пахомової, І. В. Муромцева, В. А. Никонова, Є. С. Отіна, Т. І. Поляруш, Ю. К. Редька, С. А. Реммера, О. С. Стрижака, О. В. Суперанської, М. І. Сюська, В. М. Топорова, О. М. Трубачова, З. Т. Франко, М. Л. Худаши, П. П. Чучки, В. П. Шульгача, М. Т. Янка та у багатьох інших дисертаційних роботах, монографіях, словниках, статтях тощо.

Функціональні ознаки онімів ґрунтовно висвітлені у наукових студіях Л. О. Белея, Є. М. Беліцької, А. М. Василенко, В. М. Галич, І. Герус-Тарнавецької, М. В. Горбаневського, А. Г. Гудманяна, Л. І. Дуки, В. В. Жайворонка, В. І. Ільченка, В. М. Калінкіна, О. Ю. Карпенко, Ю. О. Карпенка, О. Ю. Ковалевської, Н. С. Колесник, Т. Н. Кондратьєвої, Т. І. Крупеньової, Е. Б. Магазаніка, Л. Т. Масенко, В. М. Михайлова, В. А. Никонова, Є. С. Отіна, Н. Ф. Попович, М. І. Романюк, М. Е. Рут, О. В. Суперанської, М. В. Фененка, І. В. Хлистун та інших дослідників.

Наявність значної кількості ономастичних досліджень як в Україні, так і на суміжних територіях засвідчує високий рівень опрацювання теорії пропріальних одиниць. Водночас таким прикладом може стати і якісний показник, зокрема створення науково достовірного групування власних назв. Завдяки цьому можна, по-перше, підбити певні підсумки виконаної роботи, по-друге, накреслити чіткі орієнтири на перспективу. Створення класифікації, яка становить собою «розподіл чого-небудь за класами згідно з наявними ознаками» [4, с. 355], причому обов'язково не за однією (створити таку типологію нереально), а за багатьма, які в цілому повинні охопити всі основні особливості пропріальної лексики, і є одним із головних завдань ономастики.

Водночас засвідчено відсутність спільних підходів до групування пропріальних одиниць, оскільки не всі питання, пов'язані з цим процесом, уже розв'язані. Це стосується і типології онімів за характером іменованих денотатів, і групування пропріативів за твірними ознаками, і розмежування власних назв за їхніми функціональними особливостями. Поки що проблеми, які стосуються структурування онімного простору української мови, достатньою мірою не узагальнені й не розв'язані, не визначені також основні засади систематизації онімів, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Запропонована нами раніше схема аналізу власних назв [6, с. 224; 7, с. 275] містила 27 критеріїв характеристики пропріальної лексики, які можна було об'єднати у такі основні блоки: 1) номінативний; 2) етимолого-словотвірний; 3) функціональний; 4) квалітативно-денотатний; 5) стилістичний; 6) екстралінгвальний. Подальше вивчення особливостей аналізу власних назв [8, с. 15–17, 159–161] зумовило внесення часткових змін у запропоновану схему, що, на нашу думку, дозволило уникнути певного дублювання під час характеристики онімів і надало цьому процесу більшої стрункості. Це стосується насамперед розмежування загальних блоків (рекомендується виділяти три блоки: денотатно-характеристичний, етимолого-словотвірний та функціональний).

Денотатно-характеристична типологія власних назв ґрунтується на аналізі різних ознак денотатів і складається із двох частин: денотатно-номінативної і денотатно-квалітативної.

Денотатно-номінативна структура онімного простору пов'язана з характеристикою пропріальних одиниць за типом іменованих об'єктів, кожен із яких, звичайно, уже має загальну назву і водночас може бути додатково номінований саме за допомогою власної. В основі такого структурування лежить поділ найменувань на поля, сектори, сегменти й елементи, кожен із яких має підгрупу (у поєднанні з основними термінами вживається префікс під-, який може надавати словам значення «менша, нижча частина», що часто практикується в українській мові).

Денотатно-квалітативна типологія пропріативів пов'язана з якісними ознаками іменованих об'єктів, зокрема їхніми біологічними властивостями, реальністю їх існування, опозицією «мікро-мезо-макро» і кількістю номінованих об'єктів; завершує такий аналіз власної назви екстралінгвальна інформація про денотат.

Етимолого-словотвірна систематизація пропріативів – це встановлення мотиву номінації, визначення локально-темпоральних атрибутів пропріальної лексики, зокрема її походження, шляху й часу виникнення, з'ясування етимології, характеристика особливостей творення, зокрема способу деривації, структури, продуктивності словотвірних типів та семантики онімних твірних основ.

Функціональна характеристика пропріативів охоплює, по-перше, опис особливостей їх використання у різностильових текстах, по-друге, аналіз їхніх кодифікаційних ознак.

Стилістичний аналіз передбачає визначення функцій власних назв; виокремлення онімів, які активно побутують у певних стилях. Окремі різновиди власних назв (особливо поетоніми) можуть входити до складу різних стилістичних тропів і фігур. Звертається увага і на конотацію, концептуальність, символічність та етнокультурну знаковість онімних одиниць. Однак більшість власних найменувань не має ні відповідних конотацій, ні безпосереднього зв'язку зі своїм внутрішнім значенням, на основі чого можна було б визначити можливі асоціації певного оніма з іншими реаліями. Як додаткові лінгвостилістичні ознаки можна виявляти емоційно-експресивне навантаження й лексико-семантичний потенціал онімів, проте такі доповнення властиві не кожній власній назві.

Пропріативи характеризуються належністю до активного чи пасивного словникового складу. За сферою вживання власні назви також можуть бути розмежовані на основі додаткових критеріїв: частотності, поширення, особливостей реалізації і побутування. Систематизація пропріальних одиниць за формою передбачає їхній поділ на основні та варіантні оніми.

Кодифікація у системі власних назв засвідчена передусім на рівні орфографії (незважаючи на численні зміни, які вносилися до правопису, проблеми виникають досить часто, особливо щодо написання запозичених найменувань та поєднання онімів із географічними, астрономічними або іншими термінами у їхньому складі) та відмінювання.

Завдяки такому розмежуванню нова схема аналізу пропріальних одиниць має такий вигляд: 1) початкова (офіційна) форма; **а) денотатно-характеристичні групи:** 2) онімне поле; 3) онімне підполе; 4) онімний сектор; 5) онімний підсектор; 6) онімний сегмент; 7) онімний підсегмент; 8) онімний елемент; 9) онімний піделемент; 10) біологічні особливості денотата; 11) реальність його існування; 12) розміри денотата; 13) кількість номінованих об'єктів; 14) екстралінгвальна інформація про денотат; **б) етимолого-словотвірні групи:** 15) мотиваційні відношення; 16) походження; 17) шлях виникнення; 18) час виникнення; 19) етимологія; 20) спосіб творення; 21) структура; 22) продуктивність словотвірного типу; 23) семантика твірної основи; **в) функціональні групи:** 24) функція пропріатива; 25) побутування у певних стилях; 26) функціонування у складі стилістичних фігур і тропів; 27) конотація, асоціативність, концептуальність, символічність та етнокультурна знаковість; 28) емоційно-експресивні особливості; 29) додаткові лінгвостилістичні характеристики; 30) належність до активного чи пасивного словникового складу; 31) частотність уживання; 32) поширення; 33) особливості реалізації; 34) особливості побутування; 35) форма; 36) правопис; 37) регулярність ідентифікації номінацій як власних назв; 38) відмінювання.

Звичайно, кількість указаних критеріїв аналізу онімів досить значна; можливо, і не з усіма принципами характеристики власних назв ономасти погодяться. Варто, однак, взяти до уваги те, що власні назви у зіставленні з апелятивами взагалі мають більше особливостей. Урахування усіх їх у системному описі пропріальних одиниць необхідне, оскільки іменованій об'єкт «завжди, хоча і з різним ступенем чіткості, співвіднесений з іншими предметами цього виду, а також з іншими типами подібних і неподібних предметів. У цьому – один із проявів пізнавально-класифікаційної діяльності людини, яка мислить, і реальне втілення акумулятивної функції (в розумінні збереження знань, людського досвіду) мови» [4, с. 23].

Саме тому відчувається потреба у деталізуванні структури онімного простору й української, й інших мов, у виділенні не лише таких загальноприйнятих широких одномасних об'єднань, як антропоніми чи топоніми, а й у членуванні їх на більш дрібні підвиди, які мають окремі диференційні особливості.

На нашу думку, врахування усіх компонентів запропонованої схеми аналізу забезпечить дійсно комплексний і послідовний опис пропріальної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания: ономастика / А. А. Белецкий. – К.: Изд-во КГУ, 1972. – 227 с.
2. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. Ю. Карпенко. – Одеса, 2006. – 416 с.
3. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
5. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская; отв. ред. А. П. Непокупный. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
6. Торчинський М. М. Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць / М. М. Торчинський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – Ч. II. – Вип. 3. – С. 223–226.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : [монографія] / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.
8. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К.: Міленіум, 2010. – 238 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 811.161. 2'373.2

Галина Шаповал

*(Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка)*

ОСОБЛИВОСТІ ІМЕНУВАННЯ ПЕРСОНАЖІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ

ОЛЕСЯ БАБІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ГНІВ»)

Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у малій прозі Олеся Бабія. Охарактеризовано стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та визначено особливості вживання власних назв у творчості письменника.

Ключові слова: апеллятив, літературно-художній антропонім, номінація, онім.

Галина Шаповал. ОСОБЕННОСТИ ИМЕНОВАНИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ОЛЕСЯ БАБИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА «ГНЕВ»)

Статья посвящена исследованию функционирования собственных имен в малой прозе Олеся Бабия. Охарактеризованы стилистические функции литературно-художественных антропонимов и определены особенности употребления имен собственных в творчестве писателя.

Ключевые слова: апеллятив, литературно-художественный антропоним, номинация, оним.

Galina Shapoval. FEATURES NAMING OF CHARACTERS IN THE SMALL PROSE OLESYA BABIY (BASED ON THE BOOK «ANGER»)

The article is devoted to the investigation of the functioning of proper names in the small prose Olesya Babiya. Characterized by stylistic features of literary anthroponyms and peculiarities in the use of proper names in the works of the writer.

Key words: appellativ, literary-artistic anthroponym, nomination, onym.